

ДО ПИТАННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ НЕКРОПОЛЯ
УСПЕНСЬКОГО СОБОРУ КИЄВО-ПЕЧЕРСЬКОЇ ЛАВРИ

Поховання Г. І. Вердеревського, П. Г. Лещинської, М. О. Глебової

Дослідження некрополя Києво-Печерської лаври — одного з найдавніших та найбільш шанованих православних монастирів — і, зокрема, дослідження некрополя його головного храму — Успенського собору давно привертає увагу дослідників. В XIX — на початку XX ст. цієї теми торкалися у своїх працях митрополити Самуїл Мисливський та Євгеній Болховітінов, а також дослідники М. О. Максимович, П. Г. Лебединцев, М. В. Закревський та ін. Історіографія та джерела з цього питання досить детально розглянуті автором в одній з попередніх наукових розвідок [1]. В останні роки були опубліковані нові дані археологічних досліджень, проведених після 1997 р. [2], а також додаткові відомості, отримані при вивченні інших джерел [3]. Це дозволило деякою мірою уточнити наші уявлення щодо персоналій, похованих в соборі, та надмогильних пам'ятників над їх похованнями. На жаль, при цьому дослідникам не вдалося уникнути прикрих неточностей.

Тому в даній статті зроблено кілька зауважень та доповнень до вищезгаданих опублікованих відомостей, що, як ми сподіваємось, допоможе при подальших розвідках щодо цієї теми. Вони стосуються трьох поховань: Переяславського стольника та воеводи Григорія Івановича Вердеревського; дружини генерального осавула (1689–1694) Андрія Михайловича Гамалії Пелагеї Григорівни Лещинської, а також поховання невістки генерал-аншефа, київського генерал-губернатора Івана Федоровича Глебова Марії Олексіївни.

* * *

Обставини смерті Г. І. Вердеревського відносять нас у бурхливі часи «Руїни». У 1666 р. виникло повстання проти гетьмана І. М. Брюховецького¹ на чолі з Макси-

¹ *Брюховецький Іван Мартинович* (?–1668) — кошовий отаман Запорозької Січі (1662–1663 рр.), гетьман Лівобережної України (1663–1668 рр.). Обраний гетьманом на Чорній раді (1663) під Ніжином при підтримці рядового козацтва Лівобережжя і Правобережжя. Однак проводив політику в інтересах старшини і шляхти. Безперервні війни з

мом Хоменком². Головними причинами повстання, як вважав Д. Дорошенко, було те, що в Переяславі, як і взагалі на Лівобережжі, були незадоволені діями гетьмана, особливо новими порядками, які він почав заводити після своєї поїздки до Москви. Недолюбували й наставленого гетьманом, а не обраного, як раніше, полковника Данила Єрмольника³, який брав великі побори. 19 липня 1666 року хоменківці підійшли до Переяслава, спалили передмістя й оточили у фортеці воеводу Григорія Вердеревського [4]. Проти повстанців виступили полки⁴, які залишалися вірними Брюховецькому, двохтисячний корпус російських військ під керівництвом Костянтина Шербатова та загони калмиків. Наприкінці липня 1666 року вони захопили Переяслав. Мабуть, під час боротьби за місто воевода був тяжко поранений і 20 жовтня 1667 року помер та був похований в Києво-Печерській лаврі.

Над його похованням була покладена шиферна плита з епітафією. Плита була пошкоджена, ймовірно під час вибуху Успенського собору. Два її уламки з пошкодженнями по контуру і двома оббитими кутами були виявлені архітектором

поляками і своїми політичними суперниками в Україні. Неодноразово посилав у Москву просити про допомогу. В Москві І. Брюховецький одержав булаву і бунчук, а також соболи 5 липня 1663 р., які йому від імені царя вручив стольник М. Гагарін, став царським боярином [5]. Зарекомендував себе як відвертий прихильник Москви, не зупинявся перед зрадою державних інтересів України. Підписав Московські статті (1665), що посилили позиції царизму в Україні [6]. Це викликало незадоволення народних мас. Опинившись у складній ситуації, бачачи крах своєї промосковської політики, І. Брюховецький почав переговори з турецьким султаном про перехід України у протекторат Туреччини [7]. 1667 р. стратив гетьмана Павла Тетерю. 1668 р. за його наказом їздили до турецького султана Григорій Гамалія, Лаврентій обозний, Микита Безпалый [8]. Влітку 1668 р. у козацькому таборі спалахнуло повстання серед незадоволених політикою гетьмана. Брюховецький був страчений 8 червня 1668 р. [9].

² *Хоменко Максим* (1666-? — 1691-?) — козак с. Харківці. Сотник полтавської сотні. Входив до угруповання старшини, котре представляло козацькі родини, які раніше, 1663 р., тримали владу в полку. У першу чергу, це були рідні і близькі Сомка, Лободи, Кульбаки, тобто попередніх переяславських полковників. Під час повстання його було обрано полковником. Після тривалих боїв повстання було придушено. Згодом М. Хоменко втік на Правобережжя, а потім повернувся до Переяслава. Після приходу до влади на Лівобережжі І. Самойловича Хоменко в 1672 р. знову став на чолі своєї сотні, пізніше був отаманом городовим переяславським (1678), отаманом городовим (?–24 червня 1679-?), (?–18 грудня 1688 — 1691-?) [10], неодноразово — наказним полковником [11].

³ *Єрмольник Данило* — переяславський полковник, за відсутності І. М. Брюховецького — наказний гетьман, був убитий М. Хоменком.

⁴ Гадацький полк Семена Остренка, Лубенський — Богдана Щербака, Прилуцький — Лазаря Горленка, Ніжинський — Матвія Гвинтівки, Полтавський — Григорія Витязенка.

М. М. Александровою (Говденко. — О. С.) при розбиранні руїн Успенського собору біля його північного входу (рис. 1а, 1б). Потім фрагменти плити двічі були об'єктом дослідження, але фахівцям не вдалося уникнути помилок при їхній атрибуції.

Так, М. В. Холостенко дослідив лише один з двох фрагментів плити, тому не зміг вірно прочитати текст та встановити прізвище воєводи, що написано на ній.

Друга дослідниця — О. Чумаченко віднесла дві частини однієї і тієї ж плити до різних поховань і теж невірно визначила прізвище померлого.

Але з'єднавши дві частини надмогильної плити, можна прочитати такий посвячувальний напис: «Лета 1775 (1667 — О. С.) октября в ... преставился раб бо- жий на службе великого государя в Переяславе стольник и воевода Григорий Ивано- вич Вердеревский, а поло- жен в Святой великой чу- дотворной Лавре Печер- ской Киевской при церкви Успения Пресвятыя Бого- родицы и Преподобные отцы Антоний и Феодо- сий» (рис. 2). Тобто епіта- фія дає вичерпні відомості про особу похова- ного, його посаду і навіть про місце, де він помер.

1. Надгробок Г. І. Вердеревського. Фото

Плита мало розміри 72 x 54 x 3 см. На плиті з двох її боків були зроблені

слов'янські написи ідентичного змісту. З однієї сторони чорновий варіант, а з другої — чистовий. Останній розміщений паралельно довгому боку плити. Літери ретельно оброблені. Поверхня плити пофарбована коричневою фарбою з сурикним кантом за периметром.

Минав час, але зв'язок родичів похованого в Києво-Печерській лаврі Переяславського стольника і воєводи з монастирем не переривався. Через 128 років один з нащадків давно померлого Г. І. Вердеревського передав у монастир напрестольне Євангеліє (1791 р.) у коштовній срібній оправі, прикрашеній карбуванням [12]. На титульному та 1—5-му аркушах книги є маргіналій, що сповіщає: «Сие Евангелие надано по обещанию усердия покойной рабы божией Наталии Григориевой дочери жене Вердеревской 1795 года июня 2 дня секунд майором Николай Ивановым сыном Вердеревским». Про Вердеревських, як про щедрих вкладників, згадує в своїй книзі «Описание Киево-Печерской лавры» Київський митрополит Євгеній Болховітінов [13].

Ще одна надмогильна плита була виявлена під час археологічних досліджень Успенського собору 1998 рр. та помилково атрибутована як плита з поховання Пелагії Григорівни Лесницької [14] — дружини генерального осавула (1689—1694 рр.) Андрія Михайловича Гамалії⁵. Насправді у А. М. Гамалії була дружиною дочка Григорія Лещинського, який користувався великим впливом у гетьмана І. С. Мазепи [15]. Тобто плита належала похованню Пелагії Григорівни Лещинської.

Відомо, що в березні 1692 р. брат Пелагії Яків Григорович Лещинський зустрічався з колишнім гетьманом Правобережної України (1665—1676 рр.) П. Дорошенком⁶ у його підмосковному маєтку Ярополч [16], дарованому йому царем Федором Олексійовичем [17]. Як відомо, П. Дорошенко, будучи правобережним гетьманом, втілював в життя започатковану ще Б. Хмельницьким політику полівасалітетної підлеглості Українського гетьманату — для здобуття більшої удільності для козацької держави. 1666 р. він повідомив султана Османської імперії Мехмеда IV про схильність до визнання його зверхності [18]. Восени цього ж року поблизу Цирульника П. Дорошенко, за свідченнями очевидців, присягнув трьом султанам Кримського ханства, «що йому бути з ханами в дружбі, а царю турецькому в підданстві» [19]. Причиною звернення гетьмана до мусульманського володаря було, на думку деяких дослідників, відсутність допомоги польського короля для завоювання Лівобережжя, а також початок процесу примирення Польщі й Росії за рахунок розподілу українських земель [20].

Зустріч Якова Лещинського з П. Дорошенком, на думку деяких дослідників, якимось чином була пов'язана з підготовкою Батуриним антимосковського повстання.

⁵ *Гамалія Андрій Михайлович* (?—до 1696) — лохвицький сотник (1679—1687 рр.) [21]; генеральний осавул (1689—1694 рр.) [22]. Молодший брат Григорія Михайловича Гамалії Андрій Гамалія свого часу разом з І. С. Мазепою служив у П. Дорошенка. 1674 р. розчарувавшись у протурецькій орієнтації правобережного гетьмана, перейшов на Лівобережжя [23]. Брав участь у Чигиринських походах [24].

⁶ *Дорошенко Петро* (1627—1698) — нашадок відомого козацького роду (онук гетьмана Михайла Дорошенка), визначний політик, військовий і державний діяч України, прилуцький (з 1657 р.) та чигиринський (з 1658 р.) полковник, генеральний осавул (з 1663 р.), гетьман Правобережної України (1665—1676 рр.). Боровся за збереження державної незалежності України. Для досягнення поставленої мети спирався на польську, турецьку та московську підтримку. Але політичні реалії не сприяли реалізації його програми державного будівництва. 1676 р. здав гетьманство І. Самойловичу й був переселений до Московської держави. У 1679—1682 рр. — воевода у Вятці, згодом жив у дарованому царем с. Ярополч Волоколамського повіту під Москвою.

Про те, що свої незалежницькі інтереси гетьман І. С. Мазепа пробував утвердити ще на початку 90-х років XVII ст., свідчать листи 1692 р. Петра Івановича Іваненка, або «гетьмана Петрика», Запорізькому військовому, в яких згадується т. зв. «задніпровський гетьман», готовий разом з Петриком і Кримським ханом повести свої війська на Москву⁷ [25].

Яків Лещинський пояснював згодом в Малоросійському приказі, що метою його поїздки було лише побачити колишнього гетьмана, з яким служив його батько, полковник, але це, на думку деяких дослідників, звучить непереконливо [26].

Нам здається, що Яків Лещинський дійсно казав правду. Як відомо, П. Дорошенко невдовзі (через шість років) після цієї зустрічі помер. Ймовірно, він був вже хворий та навряд чи сподівався на докорінні зміни у своєму житті. Крім того, П. Дорошенко мав великий негативний досвід щодо союзництва з султаном.

До речі, у П. Дорошенка джерела на урядах паволоцького полковника (1671–1673 рр.) [27], а потім генерального осавула [28], фіксують перебування брата Андрія Михайловича Гамалії Григорія⁸ [29]. 1675 р. гетьман посилав його разом з генеральним писарем, майбутнім архімандритом Києво-Печерської ла-

⁷ У 1688–1689 рр. у гетьманській столиці при дворі Мазепи почали домінувати дорошенківці, правобережці (К. Довгополий, І. Ломиковський, Д. Чечель, М. Маклашевський, В. Велецький та ін.). Після перевороту у Москві 1689 р. та падіння царівни Софії становище гетьмана набуло характеру невизначеності й непевності. Повернувшись з Москви у 1689 р. у статусі піднаглядного, він почав шукати союзників для здійснення акції відриву України від Московії. Мазепа організував таємний опір наришкінській команді Петра І. Наприкінці 1689 — на початку 1690 рр. на контакт з польським королем Яном III Собеським вийшли посланці Мазепи К. Мокієвський [30], ченці Соломон, Русович [31]. На початку 1691 р. І. Мазепа послав свого старшого канцеляриста Петра Сулиму (Патрика) з секретною місією до кримського хана Селім-Гірея, але хана в той час змістили (у Кримському ханстві йшла боротьба за владу — по кілька місяців правили Саадет-Прей II, згодом Сафа-Гірей I), що ускладнювало Батурину пошук партнерів для співпраці, як у Криму, так і у Польщі.

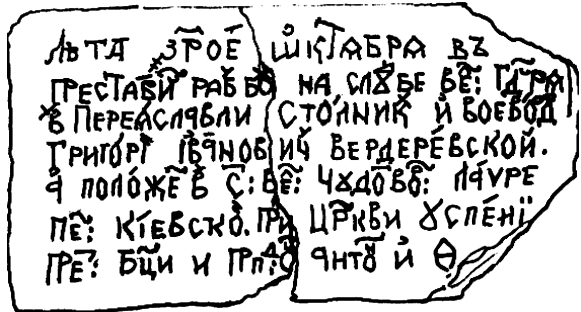
⁸ *Гамалія (Висоцький) Григорій Михайлович* — пирятинський сотник [32]. Під час правління І. Брюховецького очолював Лубенський полк. З грудня 1666 р. отримав царську грамоту на дворянство [33]. Його запідозрили у зносінах з П. Дорошенком, внаслідок чого він майже рік провів у Гадячі «в оковах» [34]. При підготовці антимосковського повстання в 1668 р. І. Брюховецький послав Григорія Гамалію до турецького султана з пропозицією про протекцію [35]. Поразка повстання на Лівобережжі привела Г. Гамалію у табір П. Дорошенка, де він як командир відділу мисливців навесні 1669 р. брав участь у сутичці з найманими полками Д. Многогрішного [36].

ври М. Вуяхевичем на чолі посольства до султана Мехмеда IV з проханням допомоги у поході на Лівобережжя та підтвердження султаном гетьманських повноважень [37]. (28 березня османський монарх видав спеціальний універсал («ferman») до «володаря-обранця Християнської нації...» [38].)

Від Андрія Гамалії Пелагія Григорівна Лещинська мала трьох синів: Андрія (загинув 1706 р. під Несвіжем), одруженого на доньці стародубського полковника М. Миклашевського Анастасії [39]; Антона, генерального осавула (1708 р.), одруженого з онукою гетьмана І. Самойловича Марією Семенівною; Михайла, «значного військового товариша», генерального осавула (1707–1709 рр.).

Пелагія Григоріївна Лещинська померла 15 лютого 1698 р. в Батурині, не набагато переживши свого чоловіка. Її тіло перевезли до Києва та поховали в Києво-Печерській

лаврі. Враховуючи те, що тіло небіжчиці перевозили так здалека, а також те, що її чоловік помер між 1694 (рік написання заповіту) — 1696 рр., можна зробити припущення, що це подружжя поховали поруч. Нагадаємо також, що з цієї родини в Успенському соборі в спеціаль-

2. Надгробок Г. І. Вердеревського. Прорис автора

но побудованому склепі за часів гетьмана Івана Самойловича були поховані батько⁹, малолітній брат та тітка¹⁰ дружини сина Пелагії Григорівни Лещинської та Андрія Михайловича Гамалії Антона. Мабуть Пелагею та Андрія Гамалію поховали біля близьких родичів. Надмогильна плита над похованням Пелагії з присвячувальним написом була найдена під час розконсервації фундаменту Успенського собору за 20 м на схід від його північно-західного кута. Вона виготовлена з блоку пісковика розмірами 130 x 46 x (11–19) см. Бокові грані плити підроблено кантом завширшки 12 см. Напис розміщено стовпцем у 17 рядків [40].

Деякі уточнення та доповнення можна зробити і щодо опублікованих відомостей щодо поховання Глебової Марії Олексіївни (1743–1765) (уродженої Плохової) [41]. По-перше, слід відмітити, що Марія Олексіївна була дружиною

⁹ Самойлович Семен Іванович — стародубський полковник, що помер 1685 р. [42].

¹⁰ Шереметьєва (уроджена Самойлович) Пелагія Іванівна — дружина (1684–1686) київського воеводи боярина Федора Петровича Шереметьєва [43].

Івана Івановича Глебова — сина генерал-аншефа, кавалера, київського генерал-губернатора Глебова Івана Федоровича¹¹.

У І. І. Глебова були брати: Микола Іванович, Павло Іванович [44] і, ймовірно, Олексій Іванович¹². Останній був першим комендантом фортеці Св. Єлизавети (з 1755 по 1760). 1765—1768 рр. комендантом цієї фортеці був полковник Микола Іванович Глебов.

І. І. Глебов, як і його батько та брат П. І. Глебов, а також деякі інші цивільні та військові чиновники, які відвідали Січ або були в пригоді Війську Запорізькому, був записаний почесним товаришем до реєстрів куренів. До речі, серед вищезгаданих почесних товаришів були: член російсько-польської прикордонної комісії генерал-майор О. І. Бібіков¹³; вищі російські військові командири, учасники російсько-турецької війни 1768—1774 рр.: П. І. Панін¹⁴, О. О. Прозоровський¹⁵ († 1809), урядовець Колегії іноземних справ П. П. Веселиць-

¹¹ О. Чумаченко у праці «Образи з минулого» помилково назвала ім'я та по батькові київського генерал-губернатора: Федір Іванович [45]. *Глебов Іван Федорович (?-?)* — підполковник Володимирського піхотного полку (1747 р.), комендант фортеці Св. Єлизавети, командир Новосербського корпусу, генерал-майор (1754 р.), командуючий російськими військами на території Новосербського поселення. Генерал-аншеф, кавалер, київський генерал-губернатор (21 вересня 1760—1766 рр., прибув до Києва в березні 1762 р.) [46].

¹² *Глебов Олексій Іванович (?-?)* — бригадир, перший оберкомендант фортеці Св. Єлизавети (1755—1760 рр.). Протягом п'яти років головував у гарнізонній канцелярії та видав державними коштами, що відпускалися на влаштування та утримання Нової Сербії, командував новослобідським козачим полком, вів листування з Оттоманською Портою, Річчю Посполитою та Запорозькою Січчю [47].

¹³ *Бібіков Олександр Ілліч (1729—1774)* — генерал-аншеф, сенатор; висунувся у Семірічній війні. Командував урядовими військами, направленими на придушення пугачовського бунту [48].

¹⁴ *Панін Петро Іванович (1721—1789)* [49] — російський військовий діяч, генерал-аншеф, граф. Син генерал-майора при Петрі I, сенатора при Анні, Івана Васильовича Паніна (1673—1736) та Аграфени Василівни Єварлакової, рідної сестри дружини київського генерал-губернатора М. І. Леонтьєва. 1736 р. юнаком брав участь у Кримському поході. Відзначився у Семірічній війні. Був одружений на сестрі Петра Олексійовича Татищева (1730—1810). Його донька Софія (1772—1833) була одружена з новоросійським губернатором, генерал-поручником, згодом генерал-губернатором архангельським і олоненським [50] Тутолмінім. Син Микита Петрович (1771—1837) був улюбленцем Павла I, дійсним таємним радником, посланцем у Берліні, у 29 років віце-канцлером. Він був одружений з графинєю Софією Володимирівною Орловою [51].

¹⁵ *Прозоровський Олександр Олександрович (1732—1809)* — син Олександра Микитовича

кий¹⁶ († 1786). Як відомо, Прозоровський і Веселицький були поховані в Києво-Печерській лаврі.

Тут саме були поховані родичі П. І. Паніна: рідна сестра його матері Аграфена Василівна Леонтєва (уроджена Єварлакова), її чоловік київський генерал-губернатор М. І. Леонтєв, а також їхня дочка. Донька брата П. І. Паніна була одружена з генералом-майором Л. М. Енгельгардом, тітка котрого похована в Києво-Печерській лаврі на Ближньопечерній площі. Рідна сестра П. І. Паніна Ганна була

Прозоровського та Ганни Борисівни Голіциної. 1769 р., на початку військової кампанії проти турків, командував авангардною частиною армії генерал-аншефа князя О. М. Голіцина. Того ж року брав участь у розгромі 20-тисячної турецької армії поблизу Хотина, а пізніше — у битві під Яссами та підкоренні Молдавії [52]. 1770 року був відряджений до Очакова під керівництвом Петра Івановича Паніна (небожа М. І. Леонтєва). Ще через рік Прозоровський у лавах армії князя Долгорукого підкорював Крим, за що отримав орден Св. Георгія II ст. та чин генерал-поручника. 1775 року після від'їзду головнокомандуючого до Москви прийняв керівництво над військами, розташованими на півострові, а після укладання мирної угоди з Туреччиною був нагороджений золотою шпагою, прикрашеною діамантами. 1780 року отримав звання генерал-аншефа; з 1790 р. — сенатор та головнокомандуючий Москви, Білорусії та Смоленської губернії. При Павлі I був відставлений від служби. При Олександрі I 1807 р. отримав звання генерал-фельдмаршала, командував армією. У компанії 1808 р. проти турків йому були підпорядковані М. Голенищев-Кутузов та Мілорадович. Помер у таборі на Дунаї 9 серпня 1809 р. Відповідно до заповіту похований в Успенському соборі. 1816 р. прах князя було перенесено до склепу під церквою Св. Олександра Невського у кам'яній будівлі Прозоровського на Печерську, де після смерті князя розміщувався інвалідний дім. 1824 року тут же поховали його дружину Ганну Михайлівну Волконську, доньку генерал-аншефа Михайла Микитовича Волконського та Єлизавети Олексійовни Макарової. 1841 р. прах О. Прозоровського та його дружини перенесли до склепу в башті Печерської фортеці, яка 1836 р. отримала назву Прозоровської [53].

¹⁶ *Веселицький Петро Петрович* (1710–1786) — князь, дійсний статський радник, дипломат, зробив вагомий внесок в успішне завершення воєн Росії з Прусією (1756–1763 рр.) та з Туреччиною (1768–1744 рр.). За часів правління Єлизавети Петрівни перебував на таємній службі в колегії іноземних справ і 1757 р. знаходився в Ризі у штаті головнокомандуючого російськими військами фельдмаршала С. Ф. Апраксіна [54]. В умовах створення антипруської коаліції він забезпечував імператрицю цінними відомостями щодо політичної ситуації в Європі і тим самим зробив свій внесок у справу перемоги над пруським королем Фрідріхом II. 1770 року був послом в Едісанській орді. 1780 року Катерина II знову призначила його надзвичайним послом у Крим [55]. Останні роки життя мешкав з родиною у Києві на вул. Московській [56]. Помер 25 березня 1786 р. Похований біля Успенського собору Києво-Печерської лаври.

одружена з дійсним таємним радником І. І. Неплюєвим¹⁷, перша дружина якого, Федосія Федорівна Татишева, теж похована в Лаврі у церкві Різдва Богородиці на Дальніх печерах. Сам же П. І. Панін був одружений з сестрою Петра Олексійовича Татишева [57]. На сестрі матері Прозоровської Варвари Іванівни княжні Катерині Михайлівни Голіциній був одружений генерал-фельдмаршал П. О. Румянцев-Задунайський, який теж, як відомо, похований в Успенському соборі.

Тобто на кладовищах Києво-Печерської лаври поховані відомі російські урядовці, що були тісно пов'язані як спільними справами по службі так і родинними зв'язками, а також їхні родичі.

Батько І. І. Глебова І. Ф. Глебов, який був відомим військовим інженером, визначив місце для нової фортеці [58], що відповідно до Указу імператриці Єлизавети Петрівни від 11 січня 1752 р. [59] мала бути побудованою на березі Інгула. 1751 року уряд, бажаючи заселити землі, що вважалися власністю всього Запорозького війська, людьми, які були б найбільш віддані російській короні, пішов назустріч прагненню австрійських сербів до переселення у межі Російської імперії. У зв'язку з цим засновується лінія військових поселень під назвою Нова Сербія. Ця територія була вилучена цілком із запорозьких володінь. 1753 року було засновано другу сербську провінцію, т. зв. Слов'яносербію, з центром у місті

¹⁷ *Неплюев Иван Иванович* (1693–1773) — державний діяч, конференц-міністр і сенатор (з 1760 р.), дипломат, широко відомий резидент Петра I в Туреччині; один з наближених до Петра I людей, що пройшов шлях від учня Навігаційної школи до посланника при турецькому дворі. Дожив до часів Катерини II та користувався у неї великою довірою. Імператриця доручила йому управління столицею на час своєї поїздки до Москви для коронування [69]. Він дослужився до чина дійсного таємного радника, був нагороджений орденом Св. Андрія Первозваного. Збереглося його листування 1746 р. з київським генерал-лейтенантом з цінною інформацією про ногайських татар [60]. Автор мемуарів «Жизнь И. И. Неплюева, им самим написанная», опублікованих в журналі «Отечественные записки». І. І. Неплюєв був одружений двічі. Другою його дружиною була Анна Іванівна Паніна (1717–12 червня 1745). Від першого шлюбу у нього народився син Адріан Іванович (1712–1750), що став статським радником, російським резидентом у Константинополі, з 1745 р. президентом Малоросійської колегії [61]. Адріан Іванович, перебуваючи у Константинополі, опікувався поверненням до Росії військовополонених, у тому числі й запорожців, представляв інтереси Війська Запорозького перед турецьким урядом під час запорозько-татарських порубіжних комісій, надсилав інформацію про ймовірні напади татар та нагайців на Україну. Помер у Константинополі. Син І. І. Неплюєва від другої дружини — Микола Іванович (1731–?) — був сенатором при Павлі I. Він також був двічі одружений на кн. Тетяні Федорівні Мещерській і на Аграфені Олександрівні Нарішкіній. Одна дочка І. І. Неплюєва Марія (1714–?) вийшла заміж за віце-адмірала Воїна Яковлевича Римського-Корсакова, а друга — Анна Іванівна (1730–?) — за Михайла Кириловича Луніна, таємного радника.

Бахматі. Майже одночасно для захисту цих територій починають будувати вищезгадану фортецю Св. Єлисавети. Фортеця стала адміністративним центром поселення (Нової Сербії та Новослобідського козацького полку). Вона була головним поселенням (штаб-квартирою) Новослобідського козацького (згодом Єлисаветградського пікінерного) полку. Фортеця була одним з осередків російського впливу у регіоні: протягом 1753–1764 рр. була місцем перебування вищого російського командування на півдні України.

1754 року, як свідчать джерела, І. Ф. Глебов перебував у фортеці Св. Єлисавети в чині генерал-майора як командуючий російськими військами на території Новосербського поселення, якому фактично підлягав командир Новосербського корпусу.

Ім'я І. Ф. Глебова згадується в багатьох документах у зв'язку з утворенням Новоросійської губернії та захопленням запорозьких земель під нову Українську лінію [62], а також в різних паперах, що стосуються розмежування земель запорізьких і новосербських по річці Орелі [63]. У цьому зв'язку згадується навіть т. зв. «Глебовська лінія».

І. Ф. Глебов, як свідчать архівні джерела, брав участь разом з П. О. Румянцевим та Новоросійським губернатором генерал-поручником Я. Л. Брантом у розгляді чолобитної війська Запорізького, привезеної до Петербурга депутацією на чолі з кошовим отаманом Петром Івановичем Калнишевським, в якій йшлося про повернення запорізьких земель і містилося прохання підпорядкувати Військо не Малоросійській колегії, а Колегії іноземних справ.

Із документів, що стосуються розшуку на Запоріжжі гайдамаків і злочинців на вимоги російської влади в 1754–1756 рр., дізнаємось, що І. Ф. Глебов у 50-ті роки XVIII ст., виконуючи відповідні накази імператриці Єлисавети Петрівни, писав листи з проханнями про розшук запоріжців за гайдамацтво на території Нової Сербії [64].

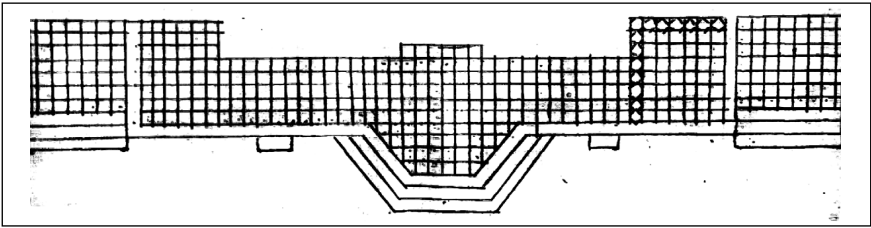
Як командир Новосербського корпусу він брав участь в організації роботи розвідників-запорожців в Туреччині у зв'язку із можливістю війни після смерті султана. Збереглося його таємне листування з Кошем з вимогами до Війська Запорозького стерегти кордони, вдовольнити кримські претензії і провести таємні розвідки на території Криму.

Він вирішував багато справ, пов'язаних із взаємними наїздами запорожців і жителів Нової Сербії й південних сотень Лівобережної України; з вирубанням лісів, захопленням майна і худоби [65].

В 1756–1758 рр. генерал І. Ф. Глебов вів переписку з Кошем з приводу подорожі 1758 р. до Туреччини слобідського сотника Василя Кошовенка, а також про розшук гайдамаків на Запоріжжі [66]. 1762 року І. Ф. Глебов був призначений київським генерал-губернатором [67]. У зв'язку з цим Кош направив йому поздоровлення, висловив надію на його прихильне ставлення до Війська Запорозького [68].

І. Ф. Глебов згадується в багатьох документах 1761–1763 рр. як київський генерал-губернатор [69]. З указу Катерини II за 1764 р. дізнаємося, що в цей час він уже був генерал-аншефом, кавалером [70].

У збірці А. О. Скальковського в рукописному відділі бібліотеки Російської академії наук у Санкт-Петербурзі зберігаються три листи кошових Г. Лантуха і П. Калнишевського до нього і один лист І. Ф. Глебова до Г. Лантуха 1762 р. [71]. Один з цих листів стосується приведення Війська Запорозького до присяги Катерині II і виплати жалування війську. Лист кошового отамана Петра Калнишевського містить прохання резолюції на користь Війська Запорозького [72]. 1766 року І. Ф. Глебов розглядав деякі претензії запорозьких козаків щодо утисків у степу, в т. ч. листи Крим-Гірея 1762 р., де «хан пропонував розв'язати прикордонні справи по-приятельському», згідно з мирним трактатом 1740 р.

3. План солей з укладкою гранітних плит. Архіт. О. В. Шусев, 1908 р.
(ЦДІАУК. — Ф. 128. — Оп. 2 заг. — Спр. 415. — Арк. 662 зв.)

Зберігся лист каймакана Єдичкульської орди Алі-аги до І. Ф. Глебова про кривди і збитки, заподіяні нагайцям запоріжцями [73]. Бачимо ім'я І. Ф. Глебова і на привітанні депутатів від Війська Запорозького у законодавчу комісію для складання «Нового Уложения» в 1767–1768 рр. [74].

За генерал-губернаторства І. Ф. Глебова відбулися відомі події зі спробою ліквідувати в Києві Магдебурзьке право 7 вересня 1764 р. Як київський генерал-губернатор, І. Ф. Глебов на виконання відповідного указу Сенату від 4 березня 1764 року підписав [75] ордер про повернення київському магістрові захоплених гетьманом К. Розумовським грамот з магдебурзькими привілеями та про розслідування скарг міщан та вїйта І. Сичевського і писаря І. Давидовського [76].

Таким чином, М. О. Глебова була невісткою дуже відомої людини, яка займала високу посаду в російському уряді. Тому не дивно, що поховали її в такому шанованому всіма православними місці, як Києво-Печерська лавра. Для того щоб з'ясувати місце розташування її могили, прочитаємо уважно напис, приведений митрополитом Євгеном Болховітиновим. Він згадує, що біля її поховання висіла мідна табличка з довгим написом, який сповіщав, що її могила знаходилася «близ Олтаря храма Успения Пресвятыя Богородицы, на четьре ступени от

сего места» [77] (рис. 3). Тобто, перша частина напису прямо вказує, що могила знаходилася всередині храму перед східцями солеї. На плані-схемі П. Г. Лебединцева 1886 р. відмічено поховання перед солеєю навпроти Михайлівського вівтаря, а в експлікації до нього під літерою «І» написано: «Гробниці *красного шифера, под полом*». Археологічно це поховання не досліджувалось. Подібних шиферних гробниць в Успенському соборі виявлено багато. Деякі з них використовувались для поховань неодноразово. Тому не виключено, що в гробницях перед вищезгаданим вівтарем були поховані представники родини Глебових і серед них — невістка київського генерал-губернатора Марія Олексіївна.

З родини Глебових поховані також генеральша Параскева Іванівна, згодом схимниця Піора. Можливо, вона була або дочкою І. Ф. Глебова, або дружиною одного з братів І. І. Глебова. Подальші розвідки, сподіваємось, допоможуть це встановити.

Параскева Іванівна подарувала Києво-Печерській лаврі в 1753–1762 рр. два фелона з гаптованими композиціями: «Піета» (1753 р.) [77] та «Животворне джерело» (1753 р.) [78]; палицю [79] та три пелени з композиціями: «Богоматір Знамення» [80], «Покладання до гробу» [81] та «Животворне джерело» [82]. На одному з фелонів пришта етикетка з написом «...вклад генеральші Параскеви Іванівни Глебової 1753 р.» Підпис — «генеральша» — зроблений також і на двох пеленах, що датуються 1753 роком. На другому фелоні, що датується трьома роками пізніше, — напис: «...вклад монахині Піори Глебової 1756 р.» Такий саме напис є на палиці 1762 р. Тобто, П. І. Глебова стала черницею між 1753–1756 рр., вірогідно, після смерті чоловіка.

В різних описах зустрічаються імена інших Глебових: Марії Олександрівни, Олександра Івановича. Можливо, останнім був генерал-прокурор і генерал-кригскомісар Олександр Іванович Глебов¹⁸.

Сподіваємось, що подальші розвідки дозволять з'ясувати долю похованої в Успенському соборі Марії Олексіївни та місце останнього упокоєння членів родини Глебових.

¹⁸ *Глебов Олександр Іванович* — обер-прокурор Сенату, генерал-кригскомісар, що відразу після смерті імператриці Єлизавети Петрівни був призначений Петром III Федоровичем генерал-прокурором замість князя Якова Петровича Шаховського, із збереженням при цьому посади генерал-кригскомісара [96]. Підтримав Катерину II Олексіївну в її боротьбі за трон і зберіг після перевороту свої посади. Але 1763 р. був звільнений за службові зловживання. Відомо, що О. І. Глебов продав для Павловської лікарні, яку заснувала Катерина II, свій замський дім [83].

1. *Сіткарьова О. В.* Успенський собор Києво-Печерської лаври: До історії архітектурно-археологічних досліджень та проекту відбудови. — Київ, 2000.
2. *Балакін С. А.* Нові дані про некрополь Успенського собору XVII ст. // Пам'ятки археології. Вісник. — 2000. — № 1. — С. 74–79; *Івакін Г. Ю., Балакін С. А.* Археологічні дослідження Успенського собору у 1998 р. // Археологічні відкриття в Україні 1997–1998 рр. — Київ, 1998. — С. 78–79.
3. *Чумаченко О.* Образи минулого. — Київ, 2000.
4. *Кривошея В.* Генеалогія українського козацтва: Переяславський полк. — Київ, 2004. — С. 136.
5. Літопис Самовидця. — Київ, 1971. — С. 174.
6. *Яворницький Д. І.* Історія Запорозьких козаків. — Київ, 1990. — Т. 1. — С. 502.
7. *Яворницький Д. І.* Історія... — С. 502.
8. *Петровський М.* Нариси історії України XVII — початку XVIII століть: Досліди над «Літописом Самовидця». — Харків, 1930. — С. 292.
9. *Петровський М.* Нариси... — С. 292–293.
10. Центральний державний історичний архів України в м. Києві (далі — ЦДІАУК). — Ф. 57. — Оп. 1. — Спр. 282. — Арк. 75.
11. *Кривошея В.* Генеалогія... — С. 137.
12. Фонди Національного Києво-Печерського історико-культурного заповідника (далі — НКПІКЗ). — КПЛ—КН—112; СО—59.
13. *Митрополит Євгеній Болховітінов.* Вибрані праці з історії Києва. — Київ, 1995. — С. 330.
14. *Балакін С. А.* Нові дані... — С. 74–76.
15. *Оглоблин О. П.* Гетьман Іван Мазепа та його доба. — Нью-Йорк; Київ; Львів; Париж; Торонто, 2001. — С. 167.
16. *Петровський М.* З життя Петра Дорошенка на Московщині // Записки Наукового товариства імені Тараса Шевченка. — Львів, 1930. — Т. 100. — Ч. 2. — С. 249.
17. *Бантиш-Каменський Д. Н.* История Малой России от водворения славян до уничтожения гетьманства. — Киев, 1993. — С. 353.
18. *Дорошенко Д.* Гетьман Петро Дорошенко: Огляд його життя та політичної діяльності. — Нью-Йорк, 1985. — С. 59; *Чухліб Т.* Гетьмани Правобережної України в історії Центрально-Східної Європи. — Київ, 2004. — С. 68.
19. Акты Юго-Западной России. — Т. VI. — С. 177; *Чухліб Т.* Гетьмани... — С. 68.
20. *Чухліб Т.* Гетьмани... — С. 68.
21. Памятники, изданные Временною Комиссиею для разбора древних актов. — Киев, 1898. — Т. III. — С. 170–173.
22. Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського (далі — ІР НБУВ). — Ф. 11. — Спр. 1879. — Арк. 5.
23. *Кривошея В.* Українська козацька старшина: Урядники гетьманської адміністрації: Реєстр. — Київ, 1997. — Ч. 1. — С. 9.
24. Генеральное следствие о маестностях Киевского полка: 1729–1730 / Под ред. Н. П.

- Василенко. — Київ, 1892. — Вып. 1. — С. 23.
25. *Чухліб Т.* Гетьмани... — С. 232.
26. *Крисаченко В.* Історія Криму: Кримське ханство. — Київ, 2000. — С. 202.
27. *Павленко С.* Оточення гетьмана Мазепи: соратники та прибічники. — Київ, 2004. — С. 99.
28. *Кривошия В.* Національна еліта Гетьманщини: Персональний склад і генеалогія козацької старшини 1648–1782 рр. — Київ, 1998. — Ч. 1. — С. 137; *Павленко С.* Оточення... — С. 98.
29. *Кривошия В.* Національна еліта... — С. 147.
30. Універсали українських гетьманів від Івана Виговського до Івана Самойловича (1657–1687). — Київ; Львів, 2002. — С. 620.
31. Грамота польського короля Яна III Собеського полковнику Василю Іскрицькому 6 березня 1690 р. // *Устрялов Н.* Історія царствования Петра Великого. — СПб, 1858. — Т. 2. — С. 483; *Павленко С.* Оточення... — С. 28.
32. *Darowski A.* Szkice Historyczne. — Warszawa, 1901. — S. 225; *Павленко С.* Оточення... — С. 28.
33. *Кривошия В.* Національна еліта... — С. 126.
34. ІР НБУВ. — Ф. 2. — Спр. 18789. — Арк. 5.
35. *Лазаревський А.* Очерки малороссийских фамилий. Материалы для истории общества в XVII и XVIII в. // Русский архив. — 1875. — № 4. — Кн. 1. — С. 441.
36. *С. Е.* Гетманство Брюховецкого // Киевская старина. — 1888. — № 8. — С. 588.
37. *Ригельман А.* Летописное повествование о Малой России и ее народе и козаках вообще. — М., 1847. — Ч. III. — С. 486; *Павленко С.* Оточення. — С. 98.
38. Акты Юго-Западной России. — СПб, 1884. — Т. XIII. — С. 156; *Чухліб Т.* Гетьмани... — С. 88.
39. *Чухліб Т.* Гетьмани ... — С. 88.
40. Універсали гетьмана І. Скоропадського // ЧОІМ ім. В. В. Тарнавського. — Інв. № Ал 502 (48) 140.
41. *Сокирко О.* Українські найманці (охотницьке військо Лівобережної Гетьманщини 1669–1672 рр.). — Київ, 1998. — С. 23.
42. *Балакін С. А.* Нові дані... — С. 74–79.
43. ІР НБУВ. — Ф. 2. — Спр. 13518–13635. — Арк. 11–26.
44. *Чумаченко О.* Образи минулого. — С. 97.
45. Архів Коша Нової Запорозької Січі: Корпус документів 1734–1775. — Київ, 1998. — Т. 1. — С. 567; Архів Коша Нової Запорозької Січі: Опис справ 1713–1776. — Вид. 2, доповн. і виправ. — Київ, 1994. — С. 20; №№ 20, 21, 34, 36, 76, 77, 99, 108, 119, 121, 144, 146, 151, 160, 165, 175, 187, 201; Д 123, 124, 142, 143.
46. *Кизименко П.* Пам'ять степів: Історичні нариси з минулого Кіровоградщини. — Кіровоград, 2003. — С. 39.
47. *Чумаченко О.* Образи минулого. — С. 97.

48. Архів Коша Нової Запорозької Січі: Корпус документів 1734–1775. — С. 141, 568, 570.
49. Записки о жизни и службе А. И. Бибикова. — СПб, 1817. — Приложение. — С. 38–42.
50. *Яворницький Д.* Твори. — Київ; Запоріжжя, 2004. — Т. 1. — С. 223.
51. *Суворов А. В.* Письма / Изд. подготовил В. С. Лопатин. — М., 1987. — С. 500–501.
52. *Чумаченко О.* Образи минулого. — С. 119.
53. Там само.
54. *Соловьев С. М.* История России с древнейших времен: В 15 т. — М., 1964. — Т. 12. — С. 401; *Чумаченко О.* Образи минулого. — С. 119–111.
55. *Соловьев С. М.* История России... — С. 81, 167, 269.
56. *Лякіна Р.* Останній російський посланець передостанньому кримському хану // *Вечірній Київ.* — 1989. — 29 квітня.
57. *Суворов А. В.* Письма... — С. 500–501.
58. Городские поселения в Российской империи. — СПб, 1865. — Т. 5. — Ч. 2. — С.73; *Тимофеенко В. И.* Города Северного Причерноморья во второй половине XVIII века. — Киев, 1984. — С. 41.
59. Полное собрание Законов Российской империи.— Т. 13. — № 9924; *Тимофеенко В. И.* Города... — С. 41.
60. Архів Коша Нової Запорозької Січі: Опис справ 1713–1776. — С. 25–26.
61. Архів Коша Нової Запорозької Січі: Корпус документів 1734–1775. — С. 407, 408, 562, 583.
62. Архів Коша Нової Запорозької Січі: Опис справ 1713–1776. — С. 78–79.
63. Архів Коша Нової Запорозької Січі: Опис справ 1713–1776. — С. 84.
64. Гайдамацький рух на Україні в XVIII ст.: Збірник документів. — Київ, 1970. — С. 244–246, 306, 319, 320 (листи коменданта фортеці Св. Єлизавети І. Ф. Глебова; Архів Коша Нової Запорізької Січі. Опис справ 1713–1776. — С. 53, 62, 65.
65. *Скальковський А.* Секретная переписка Коша Запорожского (1734–1763 гг.) // *Киевская старина.* — 1886. — № 2. — С. 327–349; *Гіцова Л. З., Демченко Л. Я.* «Щоб зашадьєвши леса... можно было и напредки чем користуватись» // *Архіви України.* — 1991. — № 5–6. — С. 75–84.
66. Гайдамацький рух... — С. 264, 265, 277, 278.
67. *Рибаків М. О.* Невідомі та маловідомі сторінки історії Києва. — Київ, 1997. — С. 217.
68. Архів ФІРІ РАН СПб. — Ф. 200. — Спр. 128; ЦДІАУК. — КМФ–9. — Оп.2. — Спр. 127, Архів Коша Нової Запорізької Січі. Опис справ 1713–1776. — С. 68, 69, 174.
69. Архів Коша Нової Запорізької Січі. Опис справ 1713–1776. — С. 65, 174.
70. *Яворницький Д.* Твори. — С. 182, 184, 185.
71. Архів Коша Нової Запорізької Січі. Опис справ 1713–1776. — С. 20.
72. Архів ФІРІ РАН СПб. — Ф. 200. — Спр. 147; ЦДІАУК. — КМФ–9. — Оп. 2. — Спр. 146.
73. Архів Коша Нової Запорізької Січі. Опис справ 1713–1776. — С. 174; Архів ФІРІ РАН СПб. — Ф. 200. — Спр. 148; ЦДІАУК, НМФ–9. — Оп. 2. — Спр. 147.

74. Флоровский А. В. Депутати войска Запорожского в законодательной комиссии 1767 г. // Записки Одесского общества истории и древностей. — 1912. — Т. 30. — С. 295–299; Ч. 3. — С. 314–327; Архів Коша Нової Запорізької Січі. Опис справ 1713–1776. — С. 98.
75. Російський державний архів давніх актів. — Ф. 248. — Оп. 63. — Спр. 5488. — Арк. 81.
76. Державний архів міста Києва. — Ф. 1. — Оп. 4. — Спр. 64. — Арк. 1–3, оригінал.
77. Митрополит Євгеній Болховітінюв. Вибрані праці... — С. 57.
78. НКПІКЗ КПЛ–Т–47.
79. НКПІКЗ КПЛ–Т–246.
80. НКПІКЗ КПЛ–Т–986.
81. НКПІКЗ КПЛ–Т–996.
82. НКПІКЗ КПЛ–Т–994.
83. Полное собрание Законов Российской империи. — Т. XVI.